

KARIZMATIČNOST HUGA CHAVEZA**

Povzetek. Nekdanjega venezuelskega predsednika Huga Chaveza so mnogi mediji opisovali kot karizmatičnega državnega voditelja. Opredelitve karizmatičnosti so različne, večinoma pa med značilnostmi navajajo posebno privrženost ljudi voditelju. Družboslovna študija vzpona na oblast in delovanja Chaveza kot predsednika države temelji na Webrovi teoriji karizmatične oblasti, iz katere lahko oblikujemo pet dejavnikov karizmatičnosti (situacijski dejavnik – kriza, vizija voditelja, vedenjske dimenzije vodje, karakteristike privrženecv in validacija karizmatičnega voditelja skozi ponavljajoče uspehe). Študija pokaže, da je Chavezovo vodenje v svojih petnajstih letih izpolnilo vseh pet dejavnikov karizmatičnega vodenja in oblasti.

Ključni pojmi: Hugo Chavez, Venezuela, karizma, karizmatično vodenje, Max Weber, teorija karizmatične oblasti

V zgodovini človeštva se večkrat pojavijo politični, verski in vojaški voditelji, za katere se zdi, da imajo nadnaravno moč, veliko popularnost in s tem privlačijo množice. Taki voditelji podajo nove rešitve na privlačen način in s tem pridobijo podporo velikega dela prebivalstva. Imenujemo jih karizmatični voditelji.

Karizmatičen voditelj izziva ustaljene družbene prakse in tako predstavlja pomembno družbeno in zgodovinsko nišo (Migone, 2012: 44). Lahko je odrešenik ali rabelj ljudstva. Karizma je namreč dvorezen meč in ne prihaja vedno v paketu z moralno (Peters, 2010: 518). Zlasti v okviru vojaških organizacij se pokaže tudi težavnost karizmatičnih vojaških voditeljev. Karizmatični voditelji so večinoma težje obvladljivi posamezniki, s "temnimi" stranmi in so skozi zgodovino povzročali veliko težav vladam, ki so jim služili (Tritten in Keithly, 1995: 18).

Kaj je torej bistvo karizme? Eden izmed temeljnih dejavnikov karizmatičnega vodenja je percepcija privrženecv, ki zaznavajo "karizmatične" lastnosti, pri čemer je prostor tudi za manipulacijo. Tako dolgo, kot lahko vodja

* Sanja Čelofiga, podiplomska študentka na Fakulteti za družbene vede; dr. Maja Garb, docentka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

vzpostavlja in vzdržuje karizmatičen odnos med sabo in privrženci, lahko karizma obstaja. Pri iskanju dokazov o prisotnosti karizme je torej treba pregle dati tako attribute voditeljstva kot zaznavanje privržencev. Zgodovinske študije, ki tega ne počno ter se osredotočajo samo na dejanja in lastnosti posameznih voditeljev, tako izpu stijo pomembno komponento karizmatičnega voditeljstva (Tritten in Keithly, 1995: 11).

Oznako karizmatičnega voditelja so mediji skozi vladavino namenili tudi leta 2013 preminulemu venezuelskemu predsedniku Hugu Chavezu (Merolla in Zechmeister, 2011: 29). Mediji so Chaveza pogosto opisovali kot revolucionarja, heroja, karizmatično osebnost, gorečega govornika in celo medijskega zvezdnika. Chavez si je uspešno izboril svoje mesto med ikonami karizmatičnih voditeljev Latinske Amerike, kot so Simon Bolivar, Porfirio Diaz, Che Guevara, Eva Peron in Fidel Castro. Označevali so ga kot zaščitnika ljudstva in sovražnika Združenih držav Amerike (ZDA). Pri tem se porajajo vprašanja o njegovi karizmatičnosti. Vsebu je njegovo vodenje attribute karizmatičnega vodenja in oblasti?

Teorije karizmatičnega vodenja

346

Koncept karizme izhaja iz teologije, nato je prešel v družbene vede s pomočjo sociologa Maxa Webra in teorije karizmatične oblasti, pozneje pa se je prenesel v popularno kulturo (Turner, 2003: 6). Teoretična razlaga fenomena karizmatičnega vodenja se pojavlja že v Aristotelovi Retoriki. Aristotel trdi, da mora vodja pridobiti zaupanje svojih privržencev s pomočjo retoričnih sredstev, ki vključujejo prebuditev privrženčevih čustev ("patos"), osebno in moralno legitimnost ("etos"), ter z uporabo utemeljenih argumentov ("logos") (Antonakis, 2012: 256, 258). Kritiki karizmatičnega vodenja izpostavljajo težjo merljivost karizme, vendar, kot meni Beyer (v Davis in Gardner, 2012: 293), karizmatičnega vodenja ni mogoče meriti kot druge sloge vodenja.

Razvoj teorij karizmatičnega vodenja se začnja z Webrom in njegovim delom *Ekonomija in družba* iz leta 1947, kjer je opredelil karizmatično oblast in njene lastnosti. Zanimanje za karizmatično vodenje se je zaradi vedno težjega poslovanja in rasti konkurence med podjetji nato ponovno povečalo v sedemdesetih letih. Menedžerji so iskali nove načine vodenja, da bi lahko prepričali zaposlene v drastične spremembe in ohranili stabilnost podjetij v težkih pogojih poslovanja (Behling in McFillen v McLaurin in Al Amri, 2008: 334). V tem času se je razvilo večje število teorij karizmatičnosti.

House je leta 1976 prvi predstavil preverljiv predlog in teoretični okvir, s pomočjo katerega je pojasnil vedenje karizmatičnih voditeljev. Teorija se osredotoča na psihološki vpliv karizmatičnih voditeljev na privržence. Ključna je emocionalna interakcija, ki se pojavi med privrženci in njihovim

vodjo. Razvil je teoretično razlago o sredstvih in prepričevalnih sposobnostih, ki naj jih vodja uporablja za vplivanje na privrženca, in dodal opis osebnih značilnosti karizmatičnih vodij (House, 1976).

Jay Conger in Rabindha Kanungo sta avtorja atributivne teorije karizmatičnega vodenja, objavljene leta 1987. Teorija temelji na podlagi legitimacije vodje prek atributivnega procesa, skozi katerega privrženca vodji pripisujejo določene karizmatične lastnosti. Posameznike kot karizmatične torej prek vedenjskih procesov potrjujejo privrženca. Vodja lahko vpliva na vedenje in razmišljanje privrženca še, ko ga potrdijo njegovi privrženca (Antonakis, 2012: 265).

Karizmatične teorije vodenja so osnova in tudi del teorije, po kateri je Bass leta 1985 opredelil teorijo transformacijskega vodenja. Teorija opredeljuje karizmo kot samo eno izmed lastnosti transformacijskih voditeljev, ne pa tudi kot edini element (McLaurin in Al Amri, 2008: 333). Transformacijski vodje motivirajo privrženca za dobre ideale in moralne vrednote, ki so jim v pomoč za premagovanje težav pri delu (Možina, 2002: 531). Vodje delujejo na podlagi karizme, navdiha, intelektualne spodbude in upoštevanja posameznika (Možina, 2002: 532). Teorija opredeljuje voditelja z vidika učinka, ki ga ima na svoje privrženca. Privrženca čutijo zaupanje, občudovanje, lojalnost in spoštovanje do voditelja. Motivirani so, da storijo več, kot je bilo prvotno predvideno (Yukl, 1999: 293). Pozornost sledilec usmerja v končni cilj in ga oddaljuje od sebe (Kramar Zupan, 2009: 142).

Dodatne teorije vodenja, ki vsebujejo koncept karizme, so še junaško (Burns) in vizionarsko vodenje (Sashkin), vodenje z zgledom (Kouzes in Posner), idealiziran vpliv (Bass in Avolio) ter teorija vodenja na osnovi vrednot (House in Shamir) (Mihelič et al, 2008).

Karizmatična teorija vodenja po Maxu Weberu

Weber je prvi uporabil izraz "karizma" in opis karizmatičnega voditelja kot voditelja, ki lahko pripelje do družbenih sprememb. Večina avtorjev tudi meni, da je Weber zagotovil prvo teoretično razlago karizmatičnega vodenja. V svojem delu *Ekonomija in družba* (1947) je karizmatično oblast opisal kot eno izmed treh mogočih sistemov oblasti. Webrov pristop je mogoče razumeti tudi kot tripartitno delitev karizme na verske, vojaške in politične razsežnosti (Baehr v Migone, 2012: 45). Karizmatična oblast temelji na "čustveni vdanosti in sposobnosti oziroma karizmi vodje" (Weber, 1947: 357). Vodja po Weberu poseduje "magične sposobnosti, razodetja, junaštva, moči duha in govora". Karizmatični voditelj ima "nadnaravne, nadčloveške in izjemne lastnosti", ki so dostopne redkim izbrancem (Weber, 1947: 358). Poslušnost je namenjena vodji zaradi njegovih nevsakdanjih lastnosti in ne zaradi stana ali zakonsko določenega položaja. Karizmatični voditelji

nastanejo "v času psihične, fizične, ekonomske, etične, verske [ali] politične stiske", takrat lahko karizmatičen posameznik s svojo vizijo nakaže rešitev nastale situacije. Weber definira tudi, da mora karizmatičen vodja doživljati ponavljajoče se uspehe, da ga privrženci dojemajo kot karizmatičnega. Karizma kot oblika voditeljevega vplivanja temelji na dejstvu, da ga kot takšnega zaznavajo privrženci. Posamezniki mu torej sledijo zaradi vizije, posebnih sposobnosti in njihove lastne zaznave. Karizmatična oblast lahko pripelje do revolucije ali tradicionalizma, kljub temu se koncept "čiste" karizme lahko pojavi samo v izvornem procesu. Takšno oblast definira kot prehodno, nestabilno, ki se skozi čas s pomočjo racionalizacije spremeni v tradicionalno ali racionalno-pravno obliko oblasti (Weber, 1947: 364–348).

Dejavniki karizmatičnega vodenja

S pomočjo Webrove definicije karizmatičnega vodenja je izpostavljenih pet dejavnikov, ki opredeljujejo karizmatično vodenje in so s pomočjo drugih avtorjev natančneje definirani. Ti dejavniki so bili v empiričnem delu prispevka uporabljeni kot analitični okvir za presojo vladavine Huga Chaveza.

Situacijski dejavnik

Teoretiki karizmatičnega vodenja se strinjajo, da je kriza eden izmed ključnih dejavnikov za pojav karizmatičnega vodenja. Avtorji krizo definirajo kot ogroženost temeljnih vrednot in norm pod časovnim pritiskom (Rosenthal et al, 1989). Kriza je situacija, ki ogroža cilje, omejuje količino časa za odziv in kaže vtis katastrofalnih posledic v primeru neodzivanja. Predstavlja subjektivno zaznavanje posameznikov (Rosenthal et al, 1989; Stern, 2003: 4–6). V kriznih razmerah so posamezniki zaskrbljeni za kolektivno varnost, kar poveča anksioznost in zniža individualno učinkovitost. Naravna težnja posameznikov, ki se soočajo s kolektivno krizo, je, da se usmerjajo k voditelju, ki zagotavlja rešitev nastalih razmer. Zaradi kriznih razmer imajo posamezniki drugačen, zamegljen pogled. Zato v voditelju hitreje opazijo ekstremne, mesijanske lastnosti in ga posledično opredelijo kot karizmatičnega (Merolla in Zechmeister, 2011: 3).

Študije sodobnih teorij poudarjajo, da se lahko karizmatični voditelji pojavijo tudi v nekriznih in oportunističnih razmerah, kar je odvisno od privržencev (Shamir in drugi, 1993; Conger in Kanungo, 1998). Privrženci z visoko samopodobo bodo karizmatičnega voditelja lažje sprejeli v nekriznih in oportunističnih razmerah. Takšni posamezniki so prepričani, da se lahko spopadajo z grožnjo samostojno, so manj dovzetni za poskuse vplivanja in se osredotočajo na svoje prednosti. Bolje se odzivajo na pozitivne dražljaje in zato se v kriznih razmerah ne poistovetijo z voditeljevo vizijo (Conger,

1999: 162). V kriznih razmerah pa privrženci z nizko samopodobo/samozavestjo hitreje brezpogojno sprejmejo karizmatičnega voditelja. Zanje je značilno, da hitreje zaznavajo percepcije groženj in kažejo večjo odvisnost od eksternih dejavnikov. Nimajo zaupanja v svoje sposobnosti reševanja težav. Skrbi jih vpliv razmer na osebno življenje in izguba danih privilegijev. Karizmatični voditelj jim omogoči, da se lažje spopadajo z nastalo grožnjo. Privrženci zato pokažejo poslušnost in sprejemanje voditeljeve vizije (Kyoungsu et al, 2001: 22–32). V kriznih razmerah je pri posameznikih potrebna manjša uporaba karizmatične retorike, da voditelja dojamejo kot karizmatičnega (Davis in Gardner, 2012: 293).

Vizija ali cilj

Vizija je niz idealiziranih voditeljevih ciljev, ki jih deli s svojimi privrženci (Conger in Kanungo, 1988: 156). Vizija ne sme biti izključena pri opredeljevanju karizme, saj voditelj z izjemnimi lastnostmi, vendar brez poslanstva ne more biti karizmatični voditelj (Bryman, 1992: 41). Weber (1968) celo meni, da je vizija ali poslanstvo najpomembnejši dejavnik v konceptu karizme. Berlew (1974: 269) pravi, da je “prvi pogoj karizmatičnega vodenja skupna vizija prihodnosti”.

Conger in Kanungo (1988) trdita, da je vizija najpomembnejši dejavnik za razlikovanje med karizmatičnimi in nekarizmatičnimi voditelji. Awamleh in Gardner (1999) ugotavljata, da v primeru, kadar govor voditelja vsebuje vizionarsko vsebino, ta spodbudi višjo raven dožemanja karizme. Vizija se mora dovolj odmikati od *statusa quo*, da jo vodeni oziroma privrženci lahko sprejmejo in se hkrati čutijo sposobne za izvedbo sprememb (Conger in Kanungo, 1988: 156).

Voditeljeva vizija ali poslanstvo se mora ozirati na okolje in zadovoljiti želje privržencev. Mora tudi formulirati in artikulirati prihodnji cilj s pomočjo ideologije in predstaviti načrt za njegovo doseglo (House, 1976; Conger in Kanungo, 1998).

Vedenjske dimenzije voditelja

Teorije karizmatičnega vodenja so si enotne, da vizija sama ni dovolj za nastanek karizmatičnega voditelja. Voditelj mora predstaviti svojo vizijo tako, da si zagotovi visoko stopnjo predanosti in delovanja pri podrejenih (Sashkin v Conger in Kanungo, 1988: 142). Vcepiti želi prepričanje in vrednote, ki so potrebni za uresničevanje vizije (Conger, 1999: 60). Karizmatični vodja mora s prebujanjem čustev ustvariti vtis, da je vreden zaupanja in s tem vseh tveganj (osebnih, stroškov, energije), ki sledijo. S tem ustvari sledilce, ki verjamejo vanj in ne glede na posledice brez pomislov sledijo

njegovemu vodenju (Hunt, 1991: 213). Karizmatični vodje artikulirajo lastno motivacijo s pomočjo osebnih tveganj, visoko stopnjo samozaupanja, močno samozavestjo, željo po nadvladi, vplivanjem na druge subjekte, oblikovanjem javne podobe in prikazovanjem inovativnega, izjemnega vedenja (Hunt, 1991: 213; Conger in Kanungo, 1998; Conger, 1999).

Karizmatični voditelj mora izražati visoka pričakovanja tudi do svojih privrženecv. Voditelji, ki pokažejo privrženecv zaupanje v njihove sposobnosti izpolnjevanja vizije, okrepijo njihovo samozavest in s tem vplivajo na sprejetje zelenih ciljev pri posameznikih. Voditelj opolnomoči svoje privrženecv, podaja pomembne naloge, razvija njihove sposobnosti, daje vidno oporo in vodenje. Voditelj s tem krepi prepričanje privrženecv v njihovo lastno učinkovitost in izkazuje zaupanje, da lahko dosežejo njegova pričakovanja. Posledično ga privrženecv sprejmejo kot karizmatičnega voditelja (Conger in Kanungo, 1988: 474).

Empirična dela karizmatičnih teorij vodenja so dokazala, da karizmatičen slog komuniciranja vpliva na posameznikovo zaznavanje karizme. Voditelji zato uporabljajo verbalne in neverbalne elemente, kot so prijeten ton glasu, animirano obrazno mimiko, samozavesten interakcijski slog in neposreden stik z očmi (Davis in Gardner, 2012: 919). Karizmatični govori vsebujejo (Tan in Wee v Davis in Gardner, 2012: 919): sklicevanje na zgodovino in tradicijo, identifikacijo privrženecv z voditeljem, sklicevanje na upanje in vero, sklicevanje na samo učinkovitost privrženecv, krepitev kolektivne identitete in učinkovitosti ter razprave o vrednotah in moralni upravičenosti.

Karakteristike privrženecv in validacija karizmatičnega voditelja

Karizmatičnost ima različne vplive na vodene subjekte. Mednje sodijo zaupanje v pravilnost voditeljevega prepričanja, brezpogojno sprejemanje voditelja, naklonjenost voditelju, voljna poslušnost, enačenje z voditeljem in čustvena vpletenost (Conger in Kanungo, 1988). Teoretiki karizmatičnega vodenja govorijo o različnih značilnostih privrženecv, ki lahko vplivajo na njihovo dojetje karizme. Značilnosti vključujejo visoko ali nizko samozavest, samozaupanje, neodvisnost ali odvisnost, osebnostni koncept in nadzor, pragmatičnost, vrednote in poistovetenja (Conger in Kanungo, 1988; Shamir et al, 1993). Med teoretiki ni soglasja o tem, kateri privrženecv so dozrenejši za karizmatične voditelje. Conger in Kanungo v psihoanalitičnih študijah trdita, da karizmatičnim voditeljem sledijo privrženecv, ki so raje odvisni, podrejeni, jim primanjkuje samozavesti in lastnih prepričanj ter se niso razvili v zrele osebnosti. Mogoče pa je tudi, da imajo privrženecv z visoko samozavestjo, kar se je pokazalo v podjetniških družbah karizmatičnih voditeljev (Conger in Kanungo, 1988: 206). Kateri privrženecv bodo sledili določenemu karizmatičnemu voditelju, je večinoma odvisno od situacijskega dejavnika.

Privrženci karizmatičnega voditelja pričakujejo, da bo izpolnil njihova pričakovanja z dejanskimi rezultati in dosežki. V primeru nedoseganja takšnih rezultatov bo začelo dojemanje njegove karizme upadati (Weyland, 2001: 76). Vendar kadar posameznik dojema voditelja kot visoko karizmatično osebnost, gleda nanj skozi rožnata očala. Zaradi tega posameznik za slabe rezultate ne krivi voditelja (učinek teflona¹). Privrženčevo videenje karizme zato upada počasneje kot pri voditeljih, ki jih posamezniki ne zaznavajo kot karizmatične (Merolla in Zechmeister, 2011: 6).

Zaradi potrebe po ponavljajočem se uspehu in neprestanem zaznavanju karizme v očeh privrženec velja, da je karizmatična oblast večinoma samo prehodna oblika vladanja, ki lahko vodi v revolucijo ali tradicionalno oblast, vendar kmalu pride do preobrazbe v drugo obliko vladanja (Hughes Freeland, 2007: 179).

Venezuela in Hugo Chavez

Hugo Rafael Chávez Frías se je rodil v revni devetčlanski družini 28. julija 1954 v zvezni državi Barinas. Leta 1975 je diplomiral na vojaški akademiji v Caracasu, kjer je svojo pozornost namenjal političnim ideologijam in voditeljem. Po opravljeni diplomi je bil častnik v padalski enoti. Pozneje se je na akademijo vrnil kot inštruktor. Leta 1992 je zaradi sprejetja neoliberalističnih reform in ljudskih uporov organiziral vojaški udar proti tedanjemu predsedniku Carlosu Porezu, vendar udar ni uspel. Naslednji dve leti je zato preživel v zaporu. Po izpustitvi je ustanovil Gibanje za peto republiko in leta 1998 postal 53. predsednik Venezuele, z največjo večino glasov v zgodovini države. V času vladanja je izpeljal bolivarsko revolucijo, zavzemal se je za participativno demokracijo in močno nastopil proti imperializmu (Levin, 2007: 22–33). Predsednik države je ostal vse do svoje smrti, 5. marca 2013.

Če pogledamo zgodovinske elemente s pomembno vlogo pri vzpostavitvi političnega okolja, ki je omogočilo prihod Huga Chaveza na oblast kot novega državnega voditelja, lahko izpostavimo štiri, ki so oblikovali tedanje kontekstualno okolje v Venezueli (Levin, 2007; Mixon, 2009: 7–8):

1. Venezuelo je v 15. stoletju kolonizirala Španija; do osamosvojitve je bila pod špansko oblastjo. Ena od značilnosti španske vladavine je bilo mešanje ras.
2. Od osamosvojitve Venezuele leta 1830 in vse do današnjih dni je bila večina državnih voditeljev avtoritarnih vodij in izkušenih vojakov.
3. Naftno bogastvo Venezuele je v 20. stoletju odigralo odločilno vlogo v družbeno gospodarskem razvoju države.

¹ Karizmatični voditelji so zaščiteni pred slabšo učinkovitostjo in rezultati, saj se njihovi privrženci izogibajo negativnih poročil in ocen uspešnosti. S tem zaščitijo podobo njihovega domnevnega karizmatičnega voditelja. Avtorji so to poimenovali kot "učinek teflona" (Merolla in Zechmeister, 2011: 30).

4. Državi Venezuela in Združene države Amerike sta od svojega nastanka imeli prijateljske in miroljubne odnose.

Prvi zgodovinski dejavnik predstavlja špansko osvojitvev območja Venezuele v 15. stoletju. Osvojitvev je temeljila na iskanju zlata, žlahtnih kamnin in zaslužnjenju avtohtonega ljudstva. Pozneje so območje izkoriščali zaradi naravnih virov, rodovitne zemlje, sužnjev in z ustanavljanjem sužnjelastniških kakavovih plantaž. Španska monarhija je imela veliko moč na svojem območju in je za razliko od angleške monarhije zavrnila podpis Magne Carte². Zaradi vojn je bila večina kolonialne aristokracije Venezuele v 19. stoletju izkoreninjena, kljub temu pa je nekdanja kultura – za španske kolonizatorje je bila namreč značilna srednjeveška miselnost – ostala prevladujoča. Osebni stiki so tako še vedno imeli večjo veljavo kot zakoni (Mixon, 2009: 7–8).

Drugi pomemben zgodovinski dejavnik se nanaša na politično vodstvo, ki je vladalo v Venezueli od leta 1830³ do današnjih dni. Zaradi posledic več kot dvajsetih let trajajočega revolucionarnega boja je po osamosvojitvi v državi vladal kaos. Prebivalci so imeli slabe izkušnje z zaupanjem v vladni sistem. Vse do leta 1957 so za Venezuelo značilne vladavine avtoritarnih vojaških diktatorjev, obdobja političnega nasilja, nestabilnost sistema, korupcija in omejen gospodarsko-družbeni razvoj (Mixon, 2009: 9–10). Do poskusa uveljavitve demokratične oblasti je prvič prišlo leta 1947, ko je ljudstvo na splošnih volitvah izvolilo Romula Gallegosa. V enem letu je bil ta odstranjen z vojaškim udarom in ponovno je bila uvedena vojaška diktatura. Najdaljše obdobje demokratične vladavine se je začelo z letom 1958, takrat sta se povezali socialdemokratska stranka Demokratične akcije in krščanska stranka Neodvisni odbor za politično in volilno organiziranje. Stranki sta sklenili politično zavezništvo s pogodbo Punto Fijo⁴ in s tem prekinili obdobja avtokratičnih vojaških vladanj. Venezuela je z novim političnim zavezništvom in mirno demokratično vladavino postala vzor demokratičnega vladanja v Latinski Ameriki. Zgled je trajal vse do devetdesetih let, nato se je zgodil novi politični preobrat v državi (Levin, 2007: 22–45; Migone, 2012: 44).

² *Magna Carta ali Velika listina svoboščin je omejevala moč monarhov in zahtevala spoštovanje zakonov (Mixon, 2009: 9).*

³ *Venezuela je svojo neodvisnost od Španije razglasila leta 1811. Po osamosvojitvi se je priključila novonastali državi Veliki Kolumbiji, ki je povezovala države, osvobojene izpod španske oblasti. Dokončno samostojnost je nato pridobila leta 1830 (Levin, 2007: 119).*

⁴ *V paktu nepremične točke (Podlogar, 2011: 19) ali pogodbi iz Punto Fija (Dokl, 2011: 38), podpisani leta 1958, sta socialdemokratska stranka Demokratične akcije in krščanska stranka Neodvisni odbor za politično in volilno organiziranje, sklenili politično zavezništvo. Stranki sta v svoje vrste vključili tudi večino drugih političnih strank, ki so predstavljale mogoče rivalstvo. Zavezali so se k spoštovanju rezultatov političnih volitev in si razdelili položaje v vladi.*

Tretji zgodovinski dejavnik se nanaša na naftno industrijo v Venezueli in je tesno povezan s četrtnim dejavnikom, to je s prijateljsvom z ZDA. Naftno bogastvo so v državi odkrili leta 1914. Postalo je nesporno najpomembnejše vodilo v razvoju gospodarstva, družbe in zunanjih oz. mednarodnih odnosov. S tem so se povečale in okrepile državne vezi z ZDA, saj so te zaradi geografske lege postale primarni kupec in vlagatelj v naftno industrijo Venezuele. Večino izvoza države je predstavljala naftna industrija, ki je zaposlovala samo 0,2 odstotka celotnega prebivalstva. Preostalo prebivalstvo se je pretežno ukvarjalo z agrikulturo. Naftna industrija je posledično povzročila neuravnoteženo gospodarsko rast in državni razvoj. Politično udejstvovanje generala Gomeza v naftni industriji je bilo koruptivno. Naftne koncesije je razdelil med prijatelje, ki so jih za ogromne dobičke prodali tujim podjetjem, kar je še povečalo razslojevanje med prebivalstvom. Velik del naftne industrije je prešel pod nadzor ZDA (Levin, 2007: 22–33; Mixon, 2009: 10).

Vzpon Huga Chaveza na oblast

V 20. stoletju se je Venezuela po zaslugi nafte povzpela iz ene najrevnejših v eno izmed najbogatejših gospodarstev v Latinski Ameriki. Leta 1960 so v državi potekale demokratične predsedniške volitve, na katerih je bil demokratično izvoljen predsednik iz političnih strank, ki so že imele sklenjeno zaveznitvo s pogodbo Punto Fijo. Pogodba je na naslednjih državnih volitvah leta 1969 omogočila, da se je moč navidezno gladko prenesla iz ene politične stranke na drugo. Prvič v zgodovini države je prenos oblasti potekal gladko. Venezuela je postala vzor demokratične države za preostale države Latinske Amerike (Hausmann in Rodriguez, 2006: 4). Položaj v državi se ni spreminjal vse do osemdesetih let, ko so nizke cene nafte in dodatno še bančna kriza v devetdesetih letih začele najedati državni dolg in javne finance. Povečala sta se državni primanjkljaj in korupcija, zmanjšalo se je delovanje javnih služb (Mixon, 2009: 24). Pokazalo se je, da je državno gospodarstvo Venezuele popolnoma odvisno od cen naftnih derivatov. Mnogi potrjeni varčevalni ukrepi in vpeljevanje politik washingtonskega konsenza so pripomogli k popolnemu nezadovoljstvu med prebivalstvom in uporom proti tedanjim voditeljem⁵. Kljub veliki količini bogastva v državi je bila večina prebivalstva revna. Ljudje so čutili, da se jim je zgodila krivica. Prebivalstvo se je čutilo nemočno, ker so predsedniški kandidati prihajali

⁵ Leta 1989, v času vlade Carlosa Andreza Pereza, se je zaradi podvojitve cen vozovnic v javnem prometu začela najbolj nasilna ljudska vstaja v zgodovini Venezuele. Obup je prebivalstvo pahnil v množično nasilje in uničevanje lastnine v bogatejših delih države. Upor je zajel devetnajst večjih venezuelskih mest, poimenovali so ga caracazo. Vlada je z vojaškim obračunom opravila s protestniki, pri tem je izgubilo življenje več kot dvesto ljudi (Levin, 2007: 64–69; Podlogar, 2011: 20).

samo iz dveh političnih strank, ki sta si s pogodbo Punto Fijo porazdelili politično moč znotraj države. Mnogi so ugotovili, da se politična oblast prenaša preveč gladko. Občutili so nemoč pri izbiri politične oblasti. Oblast je ne glede na rezultate volitev ostajala v istih rokah. Položaj v državi se je slabšal in odvisnost od ZDA se je nezadržno večala (Levin, 2007: 89).

V predsedniški kampanji leta 1998 se je Chavez predstavil kot zagovornik resničnih sprememb in kot edina mogoča rešitev za državljane. Prepotoval je celotno državo, z neposrednimi pogovori se je poskušal čim bolj približati ljudstvu in razumeti njegove težave (Levin, 2007: 80). Zavezal se je, da bo v primeru izvolitve ustvaril participativno demokracijo, izvedel referendum o ustavni reformi in na novo spisal ustavo. Chavez je na volitvah prepričljivo zmagal s 56 odstotki vseh glasov in kmalu začel udejanjati svoje obljube. Leta 1999 je izvedel ustavni referendum, na katerih je slavil z 72 odstotki podpore. Julija 2000 je na podlagi nove ustave znova izvedel volitve, na katerih je s ponovno zmago in 59 odstotki dokazal ustavno legitimnost svoje vlade. V novi bolivarski ustavi⁶ je uvedel enodomni sistem odločanja, podrobneje razdelal poglavje o človekovih pravicah, podaljšal predsedniški mandat na šest let in si omogočil takojšnjo vnovično predsedniško izvolitev. Največ pozitivnih odzivov je prejel za poglavje o človekovih pravicah. Negativne kritike sta prejeli večja vloga oboroženih sil znotraj države in koncentracija moči v rokah predsednika, ki je s tem zmanjšal sodno oblast in delno onemogočil pravno zaščito človekovih pravic (Cameron in Major, 2001: 258).

Do leta 2003 se je Chavez soočil z državnim udarom in očitnim nezadovoljstvom z njegovo administracijo, vendar si je do leta 2006 dvignil raven priljubljenosti in ponovno zmagal na predsedniških volitvah s 60-odstotno podporo (Merolla in Zechmeister, 2011: 34). Njegova zadnja predsedniška kampanja je potekala konec leta 2012, na volitvah pa je znova slavil s 54-odstotno podporo. Raven podpore sicer ni bila nikoli več tako visoka kot ob nastopu prvega mandata. Kljub zmagi na volitvah mu ni uspelo priseči za novi predsedniški mandat; umrl je v 58. letu starosti. Na oblasti je tako ostal vse do svoje smrti 5. marca 2013 (Hidalgo, 2013: 315).

Chavez in karizma

Mediji so Huga Chaveza opisovali kot posebno bistrournega, karizmatičnega, vizionarskega in zmagoslavnega voditelja. Zanj so uporabljali celo izraz, da že "kaplja" karizmo. Čeprav je bila predsednikova privlačnost opažena v medijih in med strokovnjaki, je aspekt karizme velikokrat ušel natančnemu argumentu in analizi (Merolla in Zechmeister, 2011: 29). V tem

⁶ *Država se je z novo sprejeto bolivarsko ustavo preimenovala v Bolivarsko republiko Venezuelo (Levin, 2007: 84).*

delu pa je opravljena analiza delovanja Chaveza po zgoraj opredeljenih petih dejavnikih, ki izhajajo iz Webrove definicije karizmatičnega vodenja. Zaradi medsebojnega prepletanja teh pet dejavnikov predstavljamo v treh vsebinskih sklopih.

Kriza in vizija

Nesporno je, da se je Chavez na oblast povzpel v času krize, saj so državo takrat pretresali gospodarski, politični in socialni pretresi. Chavez je ljudstvu takoj po izvolitvi dejal, da se je boj s tem šele začel in da nevarnost še vedno obstaja. V svojih govorih je pogosto opisoval podobe smrti in resnost krize, s katero se sooča narod. Poudarjal je, da so v njihovem boju proti vsemogočnim sovražnikom ogrožena življenja ljudi in obstoj naroda (Zuquete, 2008: 113). Od nastopa Chavezove oblasti je njegova uprava opredelila večje število nevarnosti, kot so korupcija, sosednje države in ZDA. Implicitno stališče javne uprave je Venezuelo predstavilo kot državo, ki se sooča s stalnimi napadi na njeno suverenost ter cikličnim in še vedno trajajočim obdobjem kriz. Rešitelja iz kriznih razmer je predstavljala samo vladajoča oblast (Merolla in Zechmeister, 2011: 35). Ljudstvo je zato zaznavalo, da je ves čas v kriznih razmerah. V primeru podpore Chavezu so bili korak bližje svoji obljubljeni odrešitvi. Sovražniki so sicer spreminjali svoj obraz, vendar so bili stalno prisotni. Kadar se je uspešno končala kakšna krizna situacija, je oblast takoj opredelila novo nevarnost. Ljudstvo je tako še naprej težilo k izpolnitvi začetne vizije.

Chavezova vizija je bila postavljena dolgoročno in je bila težko dosegljiva. Opredeljeval jo je kot boj za svobodo, dostojanstvo in osamosvojitve Venezuele. V prvi predsedniški kampanji se je zavzemal za konec politične korupcije, revščine in za končanje trenutnega političnega sistema (Levin, 2007: 80). Bil je bitko proti korupciji in proti tiraniji neoliberalnih sil. Svojo misijo je opredeljeval z zmago nad imperializmom, sovražnikom revolucije. "Moramo premagati imperializem, da lahko rešimo ne samo sebe, ampak celoten svet." "Tukaj se borimo ne samo za nas, ampak za vse, ki si zaslužijo pravičnost in dostojanstvo. Boj, v katerem je pravkar Venezuela, je boj Kristusa, odrešenika ljudstev." Po sprejetju bolivarske ustave je Chavez napovedal konec revščine do leta 2021 (Zuquete, 2008: 112-114).

Chavezov provokativni pristop je bil uspešen, ker je meril na nedolžnost ljudstva. Krivil je koruptivne politike, ki so oplenili državo naravnih bogastev. Prvi pogoj za vnovično doseg blaginje je bila odstranitev tedanje politične elite in nato izboljšanje stanja v državi. "Venezuelsko ljudstvo ni krivo. Ljudstvo in jaz vemo, kdo je kriv za to, kar se je zgodilo naši državi. Odstranil bom te krivce in rešil vse vaše težave" (Vivas v Cameron in Major, 2001: 260). Weyland (2003: 825) navaja, da so državljani čutili nujno, da verjamejo

v Chavezovo karizmo, da bi zadovoljili svojo psihološko željo po rešitvi iz kriznih razmer.

Chavizem nakazuje razsežnosti sprejetja Chavezove vizije. Gibanje temelji na Chavezovi ideologiji socializma 21. stoletja, ki je nastal kot nasprotovanje političnemu sistemu po pogodbi Punto Fijo. Gibanje želi predstavljati obliko družbene in politične organizacije, ki poskuša omogočiti prehod iz kapitalizma v socializem. Bistvo gibanja je neposredna in participativna demokracija, ki se izvaja na ravni osnovne enote, ki je v tem primeru skupnost ali občina. Ekonomski model temelji na socializaciji lastnine in endogenem trajnostnem razvoju družbe; v tem okviru lahko posamezniki dosežejo najvišjo obliko "socialne" sreče. Chavez je leta 2010 izdal zakon, v katerem je trdil, da je to oblika organizacije, ki temelji na demokratični in socialni vladavini prava, kot je določeno z ustavo. Številni strokovnjaki sicer zavračajo njegove trditve (Hidalgo, 2013: 315; Dokl, 2011: 38). Chavizem naj bi izkoreninil revščino in omogočil izobrazbo širši populaciji (Horvat, 2013). S tem je Chavez svojo vizijo spremenil v politično zavest in gibanje. Chavizem opredeljujejo tudi kot sopomenko bolivarinizma, redkeje ga enačijo z castro-guevarizmom in celo titoizmom. Po Chavezovi smrti se je v medijih veliko govorilo o obstanku in izumrtju chavizma. Chavez je pred svojo smrtjo določil svojega naslednika Nicolasa Maduro in prosil državljane, naj v primeru, če se mu karkoli zgodi, volijo njega. Na predsedniških volitvah leta 2013 je Maduro slavil in postal predsednik Venezuele (Horvat, 2013).

Vedenjske karakteristike Chaveza in chavistov

Latinska Amerika je dolgo predstavljala plodna tla za nastanek karizmatičnih voditeljev in diktatorjev. Pregled zgodovine je pokazal, da je bila večina državnih voditeljev diktatorjev ter da je po dolgem in neuspešnem obdobju demokracije ljudstvo znova postalo "lačno" karizme (Weyland v Zuquete, 2008: 91). Venezuelsko ljudstvo v kriznih razmerah teži k voditelju, čeprav diktatorju, ki jim ponuja rešitev danega položaja (Cameron in Major, 2001: 261). Prebivalstvo je glede na zgodovinske izkušnje bolj zaupalo diktatorju kot političnim elitam. Takšno stanje nakazuje na nizko samozavest in samozaupanje prebivalstva, ki je dotlej vselej prepustilo vajeti diktatorskim voditeljem. Odločitev za demokratično vladavino ljudstvu ni prinesla možnosti odločanja ali vplivanja na politično oblast. Poistovetili pa so se lahko z Chavezom, ki je predstavljal in razumel tegobe navadnega državljanja in državljanom vlival zaupanje v drugačno prihodnost.

Chavez je pogosto izražal svoje zaupanje, da bodo vrline in moč ljudstvo pripeljale k zmagi in izpolnitvi poslanstva. S tem je ljudstvo prepričal v svojo lastno učinkovitost in izkazal zaupanje v pričakovanja. V podporo svoji viziji je uvedel nov izobraževalni sistem z večjim številom fakultet, z

nacionalnim zgodovinskim centrom in ustanovil javno televizijsko postajo Telesur. Chavez je prekinil težave dominantne paradigme z ustvarjanjem novih virov znanja, ki jih je spodbujal prek novih medijev (Zuquete, 2008: 102–104).

Karizmatični slog komuniciranja z verbalnimi in neverbalnimi elementi je bil pomemben dejavnik zaznavanja karizme. Skozi leta je razvil diskurz identitete, češ da je ljudstvo ključen in najpomembnejši del poslanstva. Pri tem je poudarjal zgodovinsko kontinuiteto, prebujanje (ozaveščanje) in upravičenost. S povezovanjem zgodovine in sedanjosti je dajal ljudstvu občutek, da je udeleženo v dolgoletnem zgodovinskem boju za osvoboditev Venezuele. Prebujen narod, ki je bil podvržen dolgemu obdobju zatiranja, mora oditi v boj za svoje pravice (Zuquete, 2008: 102–104).

Značilna je pogosta uporaba ritualov, simbolov in mitov, s katerimi je ohranjal vero prebivalstva v poslanstvo. V svoj diskurz je vključeval mitizacijo zgodovine, ljudi in voditelja. S sklicevanjem na mitološko retoriko je Chavez ljudstvo spremenil v vsemogočno mitsko bitje, ki bo pod okriljem mesije rešilo Venezuelo. S pomočjo cikličnih ritualov (parad, procesij, govorov) je utrdil zaupanje v vizijo (Zuquete, 2008: 107–114). V svojih karizmatičnih govorih je torej uporabljal vse sestavine, ki so jih teoretiki opredelili, in s tem povečal zaznavanje svoje karizmatičnosti.

Chavezovo karizmatičnost so analizirali celo s študijo podatkov iz javnomnenjskih raziskav. Iz raziskave LAPOP⁷ z naslovom Politična kultura demokracije v Venezueli iz leta 2007 je namreč mogoče ugotoviti zaznavanje karizme Chaveza med venezuelskim prebivalstvom. V raziskavi je sodelovalo 1510 Venezuelcev. Uporabili so omejeno različico nabora petih vprašanj od dvanajstih, ki so jih teoretiki karizme uporabili, razvili in potrdili z mnogimi predhodnimi študiji za namene merjenja koncepta karizme. Zmanjšan nabor petih vprašanj so predhodno potrdili s študijo karizme v Mehiki. Namen študije je bil oceniti dožemanje različnih lastnosti, ki vplivajo na zaznavanje karizme. Anketiranci so navajali, do katere stopnje med 0 in 1 se strinjajo z naslednjimi izjavami: "Hugo Chavez pooseblja celovito podobo prihodnosti." "Dobrobit družbe postavlja pred lastne interese." "Preuči mogoče moralne in etične posledice svojih odločitev." "Zaradi njegovih dejanj se moje spoštovanje do njega večja." "Povezovanje z njim v meni vzbuja občutek ponosa." Študija potrjuje relativno visoko zaznavanje karizme s povprečno vrednostjo 0,567 na lestvici med 0 in 1. Ocenjena karizmatičnost nasprotnika na volitvah 2007 Manuela Rosalesa je bila samo 0,326 (Merolla in Zeichmeister, 2011: 8–20). Raziskave, opravljene po prvih

⁷ LAPOP (*Latin American Public Opinion Project*) je projekt proučevanja latinskoameriškega javnega mnenja, v okviru katerega vsaki dve leti izvajajo raziskavo Ameriški barometer (*Vanderbilt University*).

volitvah, so pokazale, da so bile pričakovane zmogljivosti novega predsednika veliko nad poznejšim vrednotenjem njegove dejanske uspešnosti (Weyland v Merolla in Zeichmeister, 2011: 34). Študija je pokazala, da so Chavezovo karizmo bolj zaznavali posamezniki, ki so pripadali levo usmerjenim političnim nazorom in so bili aktivno vključeni v državni sistem.

S študijo so tudi raziskali medsebojen odnos med dojemanjem karizme in ocenjevanjem uspešnosti države. Posamezniki, ki so visoko ocenili karizmatičnost voditelja, so bolje ocenjevali trenutne državne razmere. Slabše so ocenili gospodarski položaj in varnost v državi žrtve kaznivih dejanj, starejši, ženske, prebivalstvo z višjim dohodkom in pripadniki drugih političnih strank. Ti so tudi nižje ocenili karizmatičnost. Študija je pokazala, da obstaja medsebojno razmerje med negativnim vrednotenjem gospodarskega položaja in varnosti v državi ter med zaznavanjem karizme. Posamezniki, ki so slabše ocenili varnost in gospodarski položaj v državi, so slabše in nižje ocenili zaznavanje Chavezove karizme. V primeru neuspehov je Chavezova karizma začela upadati. Chavez torej ni bil imun na svoje neuspehe. Podpora in zaznavanje karizme sta v primeru neuspeha začela upadati. Hkrati je raziskava potrdila, da visoko zaznavanje karizmatičnosti omogoča zaščito pred hitrim padcem podpore in boljšo subjektivno oceno gospodarskih in varnostnih razmer (učinek teflona). Posamezniki, ki so Chaveza dojemali za zelo karizmatičnega, ga niso krivili za neuspešnost države in zato mu v tem primeru podpora ni padala (Merolla in Zeichmeister, 2011: 8–20).

Validacija

Karizmatični voditelji morajo za validacijo karizme med svojimi privrženci doživljati ponavljajoče se uspehe. Javnomnenska raziskava LAPOP je podala posameznikovo subjektivno dojetje karizme in gospodarskega okolja glede na določene karakteristike privržencev. Za pregled uspešnosti Chavezove vladavine je še dodatno potrebna analiza dejanskega gospodarsko-socialnega položaja v državi.

Kljub atributom nedemokratičnosti strokovnjaki Chavezovi vladi priznavajo uspešnost na področju gospodarskih in socialnih razmer. Vladi je uspelo znižati brezposelnost s 14,5 odstotka v letu 1999 na 7,1 odstotka v aprilu leta 2014. Bruto družbeni proizvod na prebivalca je od leta 1999 do 2014 narasel s 5602,92 na 6401,91 dolarjev. Indeks povprečne mesečne plače je od leta 2002 do januarja 2014 zrasel z 270,6 na 3148 točk. Delež prebivalstva pod pragom revščine se je s 67 odstotkov leta 1997 zmanjšal na 27,4 odstotka leta 2011 (Trading Economics, 2014).

Povečala sta se vpis na univerze in dostop do zdravstvenih storitev. Število državnih pokojnin se je početerilo. Upravljanje z javnimi zadevami so prevzele komunalne skupščine, ki jih je v državi že več kot trideset tisoč.

Na skupščinah ljudje sami odločajo o razporeditvi dobljenih državnih sredstev, ki se financirajo večinoma iz nacionalizirane naftne industrije (Horvat, 2013).

Kritike Chavezove vladavine se nanašajo na sprejetje zakonov o avtocenzuri medijev, nacionalizaciji naftne industrije in prepovedi sporočanja protirevolucionarnih misli od državnega udara leta 2002⁸. Tako se je prekinilo delovanje vseh antichavističnih medijev, razen TV Globalvision. Omejena je svoboda govora in prepovedano je izražanje žaljivih opazk proti uslužbencem vlade. Korupcijske obtožbe proti javnim uslužbencem so bile posledično ovržene. Kritiki opozarjajo tudi na venezuelsko podporo nekdanjim diktatorskim režimom Bašarja Al Asada, Moamerja Gadafija, Mahmuda Ahmadinedžada in nepodporo resolucijam za človekove pravice (Horvat, 2013).

Nekatere spremembe v gospodarsko-socialnih razmerah so slabe. Prišlo je do znatnega povečanja porabe javnih sredstev in visoke inflacije. Poraba javnih sredstev je narasla s 1190 milijonov VEF⁹ v letu 1999 na 3632 VEF v letu 2013. Inflacija je narasla s 30,18 odstotka leta 1999 na 60,9 odstotka v letu 2014. Zanimivo je nihanje zunanjšega dolga, ki predstavlja del celotnega dolga države zunanjim upnikom. Venezuela od leta 2007 do 2011 ni imela zunanjih dolgov, od leta 2013 do 2014 pa je dolg postal največji v zgodovini države (Trading Economics, 2014).

Chavez in oborožene sile

Venezuela ima dolgo tradicijo prevzemanja oblasti z vojaškimi udari. Svojo uspešno pot je tako začel graditi tudi Chavez. Kot predavatelj vojaške strategije na vojaški akademiji v Caracasu je začel z zbiranjem podpornikov znotraj vojske, ki so bili proti tedanji vladajoči oblasti. Ustanovil je revolucionarno gibanje MBR-200¹⁰, ki je bilo sestavljeno iz pripadnikov venezuelske vojske in tudi civilistov. Neuspešen vojaški udar so izvedli v začetku februarja leta 1992. Dan pred izvedbo operacije je takratna vlada prejela podatke o načrtovanem napadu in uspešno zajela Chaveza in podpornike (Badalič, 2011: 78). Chavez je tako naslednji dve leti preživel v zaporu, vendar je z udarom pridobil pozornost državljanov. Neuspešen udar je pripeljal vodstvo gibanja do zaključka, da je takšna pot imela negativen učinek na velik del prebivalstva, ki je bilo prej dovtetnejše za vojaško opcijo. Odločili so se,

⁸ V času državnega udara leta 2002 so mediji v Venezueli bojkotirali novico o Chavezovi ugrabitvi. Mediji so neprestano oznanjali njegov odstop in skupno nastopili proti Chavezu. Novica o njegovi ugrabitvi je zato prišla v javnost dan pozneje, kar bi Chaveza lahko stalo tudi življenja (Levin, 2007: 93–95).

⁹ VEF – venezuelska denarna enota (venezuelski bolivar).

¹⁰ MBR-200 – *Movimiento Bolivariano Revolucionario – 200* (Bolivarsko revolucionarno gibanje – 200).

da mora do spremembe voditi politični projekt (Danopoulos in Sylvia, 2003: 66).

Avtorji menijo, da je Chavezovo zaznavanje politike temeljilo na enodimenzionalnem branju Bolivarja¹¹ in na metaforah vojne. Pogosto je uporabljal vojaško terminologijo skupaj z agresivnim diskurzom. Menil je, da so volitve vojna in da je treba sovražnika napasti na bojišču pravnih institucij. Politika je nato samo nadaljevanje vojne z drugimi sredstvi (Cameron in Major, 2001: 264). Vojaška uniforma in rdeča baretka sta postali njegov zaščitni znak. Baretka je ljudstvu predstavljala simbol sprememb, državni udar pa je dobil mitske razsežnosti. Nošenje vojaške uniforme zunaj vojaških objektov je bilo sicer v nasprotju z vojaškim protokolom (Cameron in Major, 2001: 258).

Leta 2000 je začel izvajati tudi svoj načrt Bolivar 2000, ki je temeljil na njegovem prepričanju, da ima lahko vojska znotraj države večdimenzionalno vlogo. Želel je spremeniti podobo vojske in nezaupanje ljudi vanjo po krvavih obračunih v Caracasu. Vojaško pomoč je uporabljal pri vzpostavitvi socialnega in gospodarskega napredka na revnejših in podeželskih območjih. Štirideset tisoč vojakov je bilo na razpolago za pomoč pri gradnji cest in stanovanj, delitvi hrane v revnih predelih in izvajanju množičnih cepljenj. Finančna sredstva za izvedbo so črpali iz davkov, pobranih od naftne industrije. Poudarjal je, da je lakota sovražnica prebivalstva in da bo storil vse, da jo bo zmanjšal (Levin, 2007: 82).

Chavez je v obdobju svojega vladanja poudarjal pomembnost oboroženih sil v državi. V času svojega predsedovanja je oborožene sile velikokrat uporabil kot pomoč pri javnih delih in ob naravnih nesrečah. Predhodna ustava je določala, da morajo oborožene sile podpreti ustavno in demokratično vlado, medtem ko je bolivarska ustava opredelila samo, da morajo biti oborožene sile nepristranske in poslušne. Avtorji tukaj navajajo, da so se s tem odprle možnosti vojaškega nadzora države brez podrejenosti vladnemu sistemu (Cameron in Major, 2001: 258). Leta 2002 je vojska svojo novo svobodo izkoristila.

Politični nasprotniki so Chaveza poskušali diskreditirati in prisiliti k odstopu. Vojaški udar proti Chavezovi vladi se je zgodil 11. aprila 2002. Demonstracije, na katerih se je pred predsedniško palačo zbralo okoli pet tisoč ljudi, so se končale s smrtjo dvajsetih oseb. Višji vojaški častniki so za smrt teh ljudi obdolžili Chaveza, zahtevali njegov odstop in ponovno uveljavitev demokracije. Kmalu zatem so predsednika zajeli, zaprli in razglasili odstop, ki pa ga sam dejansko ni nikoli podal. Udar so izvedli ob podpori višjih vojaških častnikov, ki so bili nezadovoljni z razširitvijo vloge oboroženih

¹¹ *Simon Bolivar je v 19. stoletju osvobodil večje število južnoameriških držav izpod kolonialne oblasti Španije in bil ustanovitelj druge republike Venezuele (Levin, 2007: 30).*

sil. Priključil se je tudi del nacionalne garde in letalskih sil. Blokiral so izstope iz vojaških baz, in s tem onemogočili Chavezu zaščito. Naslednjega dne je lahko prebivalstvo Venezuele na televizijskih zaslonih spremljalo zaprisego Pedra Carmona kot začasnega predsednika Venezuele. Carmona je po pri-segi razpustil vlado, odstavil vrhovne sodnike in razveljavil ustavo. Vendar je resnica kmalu prišla na dan; Chavezovi civilni in vojaški podporniki so voditelja osvobodili. Že dva dni po državnem udaru je znova lahko prevzel oblast. Kmalu je izvedel nove volitve, na katerih je z zmago ponovno dokazal legitimnost svoje vlade (Levin, 2007: 90–112). Neposredno po poskusu državnega udara je Chavez odpustil in nadomestil vse poveljujoče in druge pripadnike oboroženih sil, ki so pomagali v udaru. S tem si je zagotovil vojaško lojalnost, ki mu je kasneje omogočala stabilno vladanje.

Sklep

Članek predstavlja študijo dejavnikov karizmatične oblasti predsednika Huga Chaveza v Venezueli po teoriji Maxa Webra. Ugotovimo lahko, da je Chavez prišel na oblast v času krize in pozneje opredelil večje število nevarnosti, ki so pretile Venezueli. S tem se krizne razmere niso nikoli zaključile in dejavnik krize je ostal prisoten do konca njegove vladavine. Moč njegove abstraktne, dolgoročno zastavljene vizije, ki je zagotavljala konec revščine in politične korupcije, se je oblikovala celo v politično gibanje, chavizem, ki predstavlja mogoč prehod iz kapitalizma v socializem. Dosego cilja je postavil daleč v prihodnost in pod chavizmom napovedal konec revščine do leta 2021. V svojih večurnih govorih in nastopih, ki jih je imel redno na televizijskih kanalih in v živo na paradah, je izražal zaupanje in visoka pričakovanja v prebivalstvo. Uvedel je participativno demokracijo in aktivno vključil ljudstvo v proces odločanja v državi. S tem je krepil prepričanje ljudi v njihovo lastno učinkovitost in jim izkazal visoko zaupanje, da lahko dosežejo njegova pričakovanja. Uporabljal je vsa mogoča sredstva in vpliv karizmatičnega komuniciranja ter s svojo vizijo prebujal čustva prebivalcev. V kriznih razmerah jim je zagotavljal upanje v srečnejšo in bogatejšo prihodnost.

Weber trdi, da lahko voditelj ohranja dojemanje karizme v očeh privrženecv samo skozi ponavljajoče se uspehe. To je zagotovo eden izmed težje dosegljivih dejavnikov karizme, ki pa je Chavezu uspeval. Kljub atributom nedemokratičnosti so tako strokovnjaki kot finančni kazalci pokazali uspešnost Chavezove vlade na področju gospodarsko-socialnih razmer. Visoko zaznavanje karizmatičnosti štiti voditelja pred hitrim padcem podpore in prispeva k boljši subjektivni oceni gospodarskih in varnostnih razmer. Zaznavanje karizme se sicer ob poslabšanju razmer v očeh prebivalstva zmanjša, vendar počasneje kot pri nekarizmatičnih voditeljih. Chavez je tako imel na voljo več časa za ponoven dvig svoje karizme, kadar je ta začela bledeti.

Chavez je spremenil vlogo oboroženih sil v državi in jih vključil v aktivno udejstvovanje znotraj države. Zgodovina je pokazala pomembnost vojaške podpore vladajočemu sistemu. Ta ga je tudi kaznovala z državnim udarom leta 2002, ko si ni zagotovil dovolj velike podpore znotraj vojaške organizacije. Po ponovnem prihodu na oblast je odstranil vse nasprotnike iz vojaške organizacije in si zagotovil stabilen sistem.

Večina zgodovinskih karizmatičnih vojaških voditeljev se je soočala s težavo necikličnosti in nestabilnosti karizmatične oblasti. Chavez se je temu izognil s stalnim zaznavanjem krize, s preoblikovanjem vizije v politično gibanje in z občutkom ljudstva, da je vpleteno v odločanje s participativno demokracijo.

Sklenemo torej lahko, da je Chavezovo vodenje v svojih petnajstih letih izpolnilo dejavnike karizmatičnega vodenja in oblasti po Webru.

Seveda se na koncu postavlja vprašanje, kakšna je usoda chavizma po smrti Chaveza marca 2013. Po Webru je karizmatična oblast samo prehodna in nestabilna oblika oblasti, ki je težko prenosljiva v primeru smrti karizmatičnega voditelja. Po mnenju Davida Smilda (Smilde, 2015) je največja pomanjkljivost Chavezovega naslednika Madura ravno pomanjkanje karizmatičnosti. Njegova popularnost je sicer nekaj časa trajala, k čemur je verjetno pripomoglo tudi to, da se Maduro vztrajno predstavlja kot "Chavezov sin". Chavizem je pod vprašajem, saj Venezuela doživlja gospodarski padec, reforme se ne izvajajo, na številne položaje državne uprave je Maduro namestil upokojene vojaške častnike, več je kršitev državljanskih in političnih pravic. Ker pa je delovanje opozicije ostajalo omejeno, je chavizem še živ. Kako pa bo poslej? Maduro sicer ostaja predsednik, saj bodo naslednje volitve predvidoma leta 2018, na parlamentarnih volitvah decembra 2015 pa chavistom ni uspelo zmagati. Slavila je opozicijska koalicija s 56,3 odstotki glasov (The World Factbook).

LITERATURA

- Antonakis, John (2012): Transformational and Charismatic Leadership. V *The Nature of Leadership*, Second Edition, David V. Day (ur.) in John Antonakis (ur.), str. 256–282. United Kingdom: Sage Publications Ltd.
- Awamleh, Read in William L. Gardner (1999): Perceptions of leader charisma and effectiveness: The effects of vision content, delivery, and organizational performance. *Leadership Quarterly* 10: 345–373.
- Berlew, David E. (1974): Leadership and organizational excitement. *California Management Review*, 17: 21–30.
- Bryman, Alan (1992): Charisma and leadership in organizations. London: Sage.
- Bushanain Al Amri, Mohammed in James Reagan McLaurin (2008): Developing and understanding of charismatic and transformational leadership. *Proceedings of the Academy for Economics and Economic Education* 15 (2): 333–337.

- Cameron, Maxwell A. in Flavie Major (2001): Venezuela's Hugo Chavez: Savior or Threat to Democracy? *Latin American Research Review* 36 (3): 255–266.
- Conger, Jay A. (1999): Charismatic and transformational leadership in organizations: An insider's perspective on these developing streams of research. *Leadership Quarterly* 10 (2): 145–179.
- Conger, Jay A. in Rabindra N. Kanungo (1988): *Charismatic Leadership: The Elusive Factor in Organizational Effectiveness*. San Francisco: Jossey-Bass Management Series.
- Conger, Jay A. in Rabindra N. Kanungo (1998): *Charismatic leadership in organizations*. Thousand Oaks: Sage.
- Danopoulos, Constantine P. in Ronald D. Sylvia (2003): The Chavez phenomenon: political change in Venezuela. *Third World Quarterly* 24 (1): 63–76.
- Davis, Kelly M. in William L. Gardner (2012): Charisma under crisis revisited: Presidential leadership, perceived leader effectiveness, and contextual influences. *The Leadership Quarterly* 23 (2012): 918–933.
- Dokl, Tina (2011): *Vzpon nove levece v Latinski Ameriki in njena (ne)implementacija neoliberalnih politik*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Hausmann, Ricardo in Francisco Rodriguez (2006): *Venezuela. Anatomy of a collapse*. Dostopno prek: http://frodiguez.web.wesleyan.edu/docs/Books/Venezuela_anatomy_of_a_Collapse.pdf, 1. september 2014.
- Hidalgo, Manuel (2013): The 2012 and 2013 presidential elections in Venezuela. *Electoral Studies* 34 (2014): 291–379.
- House, Robert J. (1977): A 1976 theory of charismatic leadership. Dostopno prek: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED133827.pdf> (1. september 2014).
- Hughes Freeland, Felicia (2007): Charisma and celebrity in Indonesian politics. *Anthropological Theory* 7 (2): 177–200.
- Hunt, James G. (1991): *Leadership: A new synthesis*. Newbury Park, CA: Sage.
- Kouzes, James M. in Barry Z. Posner (1987): *The leadership challenge*. New York: Jossey-Bass Inc.
- Kramar Zupan, Milena (2009): *Menedžent vs. vodenje*. Novo mesto: Fakulteta za poslovne in upravne vede.
- Kyoungsu, Kim, Fred Dansereau in Insook Kim (2002): Extending the concept of Charismatic Leadership: an illustration using Bass's (1990) categories. V *Transformational and charismatic leadership: the road ahead*, Bruce J. Avolio (ur.) in Francis J. Yammarino (ur.), str. 143–173. Kindlington: Elsevier science Ltd.
- Levin, Judith (2007): *Hugo Chavez*. New York: Chelsea House.
- Merolla, Jennifer L. in Elizabeth Zechmeister (2011): The Nature, Determinants, and Consequences of Chávez's Charisma: Evidence From a Study of Venezuelan Public Opinion. *Comparative Political Studies* 44 (1): 28–54.
- Migone, Andrea (2012): Addressing emergent charisma in Roman military leaders: Triumphal practices in the Republican period. *Journal of Classical Sociology* 12 (1): 43–68.
- Mihelič, Katarina Katja, Rok Ruter in Bogdan Lipičnik (2010): Sodobne teorije karizmatičnega vodenja in značilnosti karizmatičnih vodij. *Teorija in praksa* 47 (4): 801–818.

- Mixon, Laura (2009): Use of the authorizing figure, authoritarian charisma, and national myth in the discourse of Hugo Chavez: toward a critical model of rhetorical analysis for political discourse. Ann Arbor: ProQuest LLC.
- Možina, Stane (2002): Vodja in vodenje. V *Management: nova znanja za uspeh*, str. 489–539. Radovljica: Didakta.
- Peters, Ralph (2010): The Riddle of Charisma. *Society* 47 (6): 516–520.
- Podlogar, Črt (2011): Oblikovanje političnih preferenc v polariziranih družbah: študentsko gibanje in chavizem v Venezueli. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rosenthal, Uriel, Michael Charles in Paul't Hart (1989): *Coping with crises: The management of disaster, riots and terrorism*. Springfield: Charles C. Thomas.
- Shamir, Boas, Robert J. House in Michael B. Arthur (1993): The Motivational Effects of Charismatic Leadership: A Self-Concept Based Theory. *Organization Science* 4 (4): 577–594.
- Smilde, David (2015): The End of Chavismo? *Current History*, February: 49–55.
- Stern, Eric K. (2003): *Crisis Decisionmaking: A Cognitive Institutional Approach*. Swedish National Defence College. Dostopno prek: https://www.fhs.se/Documents/Externwebben/forskning/centrumbildningar/Crismart/Publikationer/Publikationsserier/VOLUME_6.PDF (1. september 2014).
- Tritten, James J. in David M. Keithly (1995): A Charismatic Dimension of Military Leadership? Dostopno prek: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/navy/charismatic_dimension.pdf (1. september 2014).
- Turner, Stephen (2003): Charisma Reconsidered. *Journal of classical sociology* 3 (1): 5–26.
- Turner, Stephen (2004); Weber and Elias on religion and violence: Warrior charisma and the civilizing proces. V *The Sociology of Norbert Elias*, Steven Loyal (ur.) in Stephen Quality (ur.), str. 245–264. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max (1947): *The Theory of Social Economic Organization*. (5th printing) New York: The Free Press: Collier and MacMillan Limited.
- Weber, Max (1968): *On charisma and institution building: selected papers*. Chicago: The university of Chicago Press.
- Weyland, Kurt (2001): Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics* 34 (1): 1–22.
- Weyland, Kurt (2003): Economic Voting Reconsidered: Crisis and Charisma in the Election of Hugo Chávez. *Comparative Political Studies* 36 (7): 822–48.
- Yukl, Gary (1999): An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories. *Leadership Quarterly* 10 (2): 285–305.
- Zuquete, Jose Pedro (2008): The Missionary Politics of Hugo Chavez. *Latin American Politics and society* (2008): 91–121.

VIRI

Badalič, Vasja (2011): *Rdeča mašinerija: utrip Chavezove revolucije*. Ljubljana: Študentska založba.

- Horvat, Marjan (2013): Koliko Chaveza? Kaj je Hugo Chavez v resnici zapustil Venezueli in Latinski Ameriki? Mladina, 28. marec. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/142483/koliko-chaveza> (1. september 2014).
- The World Factbook. CIA. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ve.html> (20. januar 2016).
- Trading economics (2014). Venezuela. Dostopno prek: <http://www.tradingeconomics.com/venezuela> (1. september 2014).
- Vanderbilt University. Latin America Public Opinion Project. Dostopno prek: <http://www.vanderbilt.edu/lapop/> (30. september 2014).